

Ірина Фаріон (Львів)

Франкова візія суспільного статусу руської мови в Галичині (друга половина XVIII–початок XX ст.)¹

Радикальним думкам відповідає чиста народна мова.
Іван Франко

Межею XVIII–XIX ст. в Європі впевнено крокує філософія романтизму. Це був новий тип світобачення, визначальним в якому стали заперечення позанаціонального раціоналізму доби Просвітництва, ідеалізм у філософії зі звеличенням “життя духу як основної сили керівництва світом” (Гегель) і принцип історизму у пізнанні всіх сфер людського буття. Попри це, концептуальність романтизму полягала, як зазначив І. Франко, у “*принципі індивідуальності*”. З цього випливала потреба не тільки свободи людської особистості, але й самобутнього розвитку всіх народів. Саме це стало підставою для усвідомлення національної самобутності і реалізації її через мову. Цю добу учений назвав “*епохою народною*”, і передусім тому, що вона характеризується “*питанням живої народної мови в літературі*” [2: т. 41: 45–46].

Передувала цьому складному сходженню народної мови до гідного суспільного статусу мова уніатської літератури. Мислитель наголосив на двох полярних суспільно-ментальних тенденціях: прагнення зберегти мовно-етнічну ідентичність і відступництво у бік престижної польської мови. Хоч вище уніатське духовенство зазнало колонізації і “*видавало багато польських книжок, навіть в обороні руських партикулярних інтересів, ...але не менше певні факти, що русини-уніати не зробилися поляками, писали по-руськи, не любили поляків і польського панування, а належність до унії не перешкоджувала їм бути й вільнодумцями, і українськими патріотами*” [2: т. 33: 42]. З другого боку, очевидна наявність суспільного комплексу вищості/нижчості польської, церковнослов'янської та руської мов: “*ті, хто писав тою мовою, належали звичайно до найнижчих і найбідніших верств людности, які не надавали своїм писанням ніякої ваги і не пхалися з ними до друку або списували їх для власного вжитку, а всі вищі класи, отже, єрархія та василіяни, звичайно говорили і писали по-польськи (дехто, прим., Ігнат Кульчинський, що жив у Римі, також по-латині...), а тільки твори, призначені для широкої публіки, тобто для нижчого духовенства, писали по-церковному або мішаною церковноруською мовою*” [2: т. 40: 323]. Водночас були василіяни на зразок Кишки, Стебельського, Кульчинського, Гудза, Коса, Бродовича та ін., які в українському патріотичному дусі писали про українські справи польською та латинською мовами [2: т. 33: 43], що засвідчує незбійність мовної форми із сенсом висловленого та власним світоглядом.

¹ Статтю опубліковано в редакції автора.

Парадоксально, але факт, що саме в найубогіших гірських районах знаходяться священики, що *“відчувають потребу створення літературної мови, близької до мови народної і які першими практично стають на цей шлях”* [2: т. 27: 132]. І. Франко подав відомості про двох таких священиків: І. Прислопського із села Камінної Грибовського повіту і Т. Поповича з Тухлі Стрийського повіту. І. Прислопський переклав псалтир із церковнослов'янської мови на русинське, лемківське наріччя (1736 року), а Т. Попович *“1751 року уклав книжечку надзвичайно цікавих апокрифічних легенд майже чистою народною мовою...”* [2: т. 27: 132].

Прикметно й те, що такі пориви відбуваються на загальному тлі зневаги інтелігенції, шляхти до простого народу: *“Тільки де-не-де в старих збірниках пісень або на полях старих книг і рукописів зустрічаємо записану якусь народну українську пісеньку, звичайно гумористичну або непристойну – єдине свідчення уваги інтелігенції тих часів до життя і духовних надбань простого народу”* [2: т. 27: 133].

Василянам у другій половині XVIII ст. руська література завдячує двом значним творам: “Народовіщанієм” (1756, 1768, 1778 роки, Почаїв) і “Богогласником” (1790 рік, Почаїв). *“Катехетичну частину (“Народовіщання”. – І. Ф.) написано майже чистою народною мовою, натомість повісті й легенди – церковною мовою”* [3: 362] – це за І. Франком, *“приклад доволі кумедного дуалізму язикового”* [2: т. 41: 45].

Щодо “Богогласника”, то він містить духовні пісні *“церковнослов'янською, русько-народною і латинською мовами”* [2: т. 41: 254–255]. Характерно те, що укладачі, як свідчать тексти давніших рукописів “Богогласника”, намагалися підганяти народну мову пісень під церковнослов'янську, дуже часто скорочували первісний текст або навіть пропускали, як найпопулярнішу в Галичині колядку “Бог предвічний народився” [2: т. 41: 254–255; 2: т. 40: 326, 328].

Для уніатських видань XVIII ст. притаманна ще одна знакова риса: друкування руських церковних книжок латинськими буквами, із чого очевидно є *“народно-південна руська вимова церковнослов'янського тексту”* [2: т. 41: 254–255; 2: т. 47: 501], а також свідчення незрозумілості кириличної графіки для нижчого духовенства, що зазнало ополячення. Занедбання та забуття церковнослов'янського письма в Галичині стимулювало до видання “Супрасльського лексикону” (1722 року), який пояснював малозрозумілі церковнослов'янські слова польською мовою. *“Видавець сього не дуже повного і почасти з Беринди передрукованого лексикона бажав в передмові, аби занедбання слов'янського язика було викорінене, але надармо”* [2: т. 47: 560].

Водночас культурно-політичні події, що розвивалися в Галичині (після 1772 року вона опинилася у складі Австро-Угорщини) сприяють розвитку руської мови. У Відні 1774 року засновано семінарію для богословів греко-католицького обряду, 1783 року – духовну семінарію цього обряду у Львові, а в 1784 році – там само університет, відновлено галицьку митрополію 1808 року. І навіть більше, із *“1787 р. за наказом цісаря для українських семінаристів заведено при універси-*

теті викладання українською мовою” [2: т. 27: 133]. Однак наслідки цього не були втішні, а радше навпаки: “духівництво стало підноситись, але одночасно почало відриватися від народу, більше прихилилися до шляхти і ополячуються. ...Тож і не дивно, що коли 1806 р. ці лекції українською мовою було скасовано, ніхто за ними не шкодував” [2: т. 27: 133–134]. Зрештою, начебто добродійні дії Австрії були найперше способом відвернення галицького духівництва від зв’язку з російським православ’ям [2: т. 27: 134–135]. Роки від 1809 до 1813 І. Франко назвав “добою єгипетської темряви”, позаяк “за цей час не вийшло жодної української книжки” [2: т. 27: 136].

Незабарною “зірницею відродження” стала мовно-просвітницька діяльність перемишльського священника І. Могильницького: “Був це перший муж на Галицькій Русі, котрий намагався розвіяти пануючу тут у погляді на національну справу єгипетську темряву за допомогою світла науки, який, озброєний арсеналом ґрунтовних, як на ті часи, філологічних знань, почав вивчати українську народну мову” [2: т. 27: 136].

У незатверженому Римом Статуті товариства для видання популярних і релігійних книжок, автором якого був І. Могильницький, мові відведено особливе місце: “Ці книжки мають бути написані так, щоб і неосвічене громадянство [...] могло їх використовувати, отже, народною мовою [...], уживаною по селах, причому треба буде стерегтися грубих помилок селянської говірки [...] і опрацьовувати книжки так, щоб вони були легко зрозумілі і для найпростіших, а все ж таки схилилися до досконалішого вислову [...], щоб у такий спосіб і селянська мова хоч трохи вдосконалювалася, і чернь, призвичаєна до досконалішого висловлювання, легше могла згодом розуміти те, що прилюдно співається під час богослужіння” [2: т. 27: 140].

І. Франко зауважує на подвійному підході до мови: “народна мова вважається за необхідний елемент освіти й популярної літератури, але водночас панує ще шляхетське упередження до цієї мови, як до простацького говору, повного помилок, який вимагає ушляхетнення і розвитку в напрямі асиміляції з мовою церковною” [2: т. 27: 140]. Очевидно, що діяла дуже сильна традиція минулого із вищою престижною церковнослов’янською чи книжною руською мовою; сприяло цьому і підневільне входження України до складу імперії. Тим паче, що тодішній галицький губернатор, барон Гауер, звернувся до митрополита Левицького з листом, у якому висловлювався проти запровадження української мови в народних школах і натомість рекомендував учити народ по-польському, “щоб не пробуджувати серед населення одного краю, а деколи навіть однієї і тої самої місцевості **дух сепаратизму**” [2: т. 27: 141]. Ось вона – політична креативність мови, себто її здатність творити окрему самостійну державу і водночас страх імперських чиновників перед її духовою силою. У 1822 році він (Іван Могильницький. – І. Ф.) відбив нову атаку намісництва проти вживання української мови ґрунтовною розвідкою про значення церковнослов’янської мови для галицьких українців, а також про відмінність між

мовою українською і російською. “Була се перша спроба розібратися в минулому української мови, хоча треба визнати, що результат цих дослідів вийшов у Могильницького кориснішим для церковної і книжної мови, ніж для живої народної” [2: т. 27: 142].

У тих міркуваннях І. Франка йдеться про амбівалентність лінгвістичного світогляду навіть такого авторитетного вченого, як І. Могильницький. Він не відкидав функціонування церковнослов'янської мови як літературної, поділяючи поширений у цей час погляд про мову “вищого стилю” (церковнослов'янську) і “нижчого” – простонародну. Це, звичайно, затримувало процес вивільнення простонародної мови з церковнослов'янських пут і ускладнювало шлях народної руської мови до здобування функціонально-суспільного престижу. “Церковщина вбивала живий дух серед нечисленної інтелігенції, штовхаючи її до польської мови; колонізація нижчого духовництва, що почалася ще в XVIII ст., відбувається тепер ще дужче. Після скасування лекцій українською мовою офіційною мовою в греко-католицькій духовній семінарії і на міських амвонах стала польська мова. Церковщина поступово вбиває також народні школи, прирікаючи їх на бездіяльність і мертвеччину. Доходить до того, що місцеві попи і народні вчителі з трудом можуть читати кирилицю і для приватного вжитку переписують собі українські речі латинськими літерами. Так були переписані і передавалися з рук до рук деякі твори нової української літератури, як, наприклад, “Енеїда” Котляревського, вірші Падури тощо. У мене є рукопис катехізису для народних шкіл, перекладеного з офіційної церковщини на народну мову, написаний латинськими літерами, – рукопис 20-х років. Він є найкращим доказом того, якою живою була потреба у викладанні і в підручниках народною мовою і як мало відповідали цій потребі тодішні книжки, видавані з консисторського дозволу” [2: т. 27: 145]. Цей період від 1816 до 1830 року І. Франко назвав “довгим і холодним світанком національного відродження українців у Галичині” [2: т. 27: 142], де поступ гальмувала не так австрійсько-польська влада, як неготовий до визволення менталітет самих освічених русинів: вони підсвідомо чіпалися за тіні мовного минулого. Натомість “час між 1820–1830 роками був добою великого пожвавлення й розумового пробудження серед західного і південного слов'янства, добою живих стосунків і наукового листування між ученими західнослов'янськими, польськими і українськими” [2: т. 27: 144].

Віхою у відродженні народної мови стала збірка пісень В. Залеського “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego”, 1833 року. І. Франко наголосив на її непромінальній ролі, позаяк вона: а) “пробуджувала український національний дух” серед молоді; б) доводила спроможність цієї мови обслуговувати всі жанри літератури; в) широкі кола галицької інтелігенції, захопившись цими народними і літературними творами, підсвідомо віднаходили в них “чимало ниток, що зв'язували минуле з майбутнім” [2: т. 27: 146]. Мислитель з'ясує джерело цього “пісенного руху” і народних традицій: “...наполовину, може, в якомусь старосвітському містицизмі, але наполовину в гарячій любові до народу, в гарячій вірі в його сили, в гарячому співчутті до його долі” [2: т. 27: 147].

Особливе місце у лінгвістично-суспільній аналітиці І. Франка посідають події 1848 року, які він означив як *“початок нової доби”* [2: т. 41: 288], а відтак 1849–1859 роках як *“тісні роки”* [2: т. 47: 586] політичної реакції. За цей час, попри революційно-реакційні події, мовне обличчя Галичини щораз більше набувало руських ознак. Мовна полеміка зі сфери обґрунтування відрубності і самостійності української мови, передусім від польської і всіх слов’янських, переходила до сфери утвердження її суспільно-функціонального статусу. Про це свідчить перший документ новоствореної “Руської ради” (1848 року) “Прошение руського народа в Галиции..., царю Фердинанду поданное”. Відповідно до цього прохання цісар дозволив викладати руську мову у всіх народних школах, де переважають русини, а також висловив потребу заснування катедри руської мови у вищій школі, *“аби дати руським студентам можливість навчитися своєї рідної мови і таким способом причинитися до розвою тої мови”* [2: т. 47: 595]. Для утвердження та поширення руської мови особливе значення мав перший політичний часопис “Зоря галицька”, заснування просвітнього товариства Галицько-руської матиці і Народного дому. Однак власне ці первістки національного відродження, як і заснована катедра, не витримали наступу реакції наприкінці 1848 року і набули москвофільського спрямування. Москвофільство стало проявом найбільшої внутрішньої трагедії людини і нації – зневіри у власні сили: *“Розчаровані у своїх розрахунках на підтримку центрального австрійського уряду, який передав адміністрацію Східної Галичини практично в руки польської шляхти, і зневірені у власних силах, провідні західно-українські діячі на чолі з частиною консервативного духовенства почали орієнтуватися культурно і політично на Росію, підкреслюючи при цьому постійно свою лояльність до Австрійської монархії”* [1: 1652]. І. Франко назвав москвофільство *“національним парадоксом”* та *“національним гібридизмом”*, що йшов рука в руку з ретроградністю та бездієвністю. *“Дволичність у тім, що ті люди, відхрещуючися всіма силами від належності до одної, української національності і заперечуючи навіть її існування, з другого боку самі власною фігурою давали доказ, що не належать до тої другої – “русской” національності, якої членами величали себе. При живо розвинених національних почуттях у чехів, словаків, німців, поляків і т. і. вид таких національних парадоксів справді не міг будити симпатії до себе...”* [2: т. 45: 413]. Попри це, І. Франко у типовому стилі колоніального синдрому українських інтелектуалів, на жаль, усіх часів освідчився в повазі та любові до колонізатора, з яким, до речі, простий народ ніколи не спілкувався через евфемізми: *“Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і виучуємо його мову і читаємо в тій мові певно не менше, а може, й більше від вас”* [сбто москвофілів. – І. Ф.] [2: т. 45: 420].

Москвофільство – це передусім *мовно-літературна течія*, що започаткувала політичний рух. Містком до ідеалів панславізму (єдності з Росією) в Галичині були церковнослов’янська мова та етимологічний принцип правопису. Ця *“етимологічна доктрина, на вид невинна, наукова, консервативна, довела до витворення язико-*

вого і ідейного макаронізму та гібридизму... сей осібний язик мав усі прикмети гриба, що точить дерево: сам непродуктивний, він не тільки відділював себе від живої южноруської мови, але старався шкодити їй, плюгавити її, зогиджувати в очах нетямущих” [2: т. 29: 166]. І. Франко виокремив цю проблему, аналізуючи звіт міністрові освіти Австро-Угорщини Л. Тунові, який подав 27 квітня 1859 року інспектор гімназій Галичини Є. Черкавський, “син руського священика і права рука гр. Голубовського (губернатора Галичини. – І. Ф.) у його колонізаційних та русиножерних змаганнях” [2: т. 47: 599]. Цей звіт “можна вважати генеральним оскарженням руської народности в Галичині перед довіреним органом центрального правительства” [2: т. 47: 599]. Політичне підґрунтя звіту – стосунки між двома імперіями Австро-Угорщиною і Росією, помежи якими розіграно руську карту, запідозрену в русофільських настроях. Не важко здогадатися у польській режисурі цього політичного театру, головною сценою якого виявилася мова. Інспектор Є. Черкаський, перевіряючи гімназії, помітив “об’яви язикового русофільства серед молодежі”, пропаганду російської мови у часописі “Зоря галицька” і в “Сімейній бібліотеці” [2: т. 43: 623–625], а також “...російські вислови, звороти та форми. Взагалі російську мову замість руської” [2: т. 47: 621] у текстах лекцій Я. Головацького. Це, на його думку, надає “руській мові фальшивого та при тім згубного напрямку розвою” [2: т. 43: 623–625]. Однак така видима турбота про розвиток руської мови була всього лиш “неоціненним документом традиційної польської політики супроти Руси” [2: т. 47: 625], а зокрема у зумисному негативному налаштуванні найвищого керівництва держави щодо русинів як “елемента сепаристичного, що тягне до Росії”. Натомість “серед слов’янських народів, – завважив губернатор Голубовський, – польський елемент досі одинокий запір проти панславізму” [2: т. 47: 623–624]. Особливе місце у тій політично-мовній аргументації посідає церковнослов’янська. У пастирському листі єпископа Литвиновича до руського духовенства (1859 року) йдеться про церковнослов’янську мову як пряму дорогу до російської, а відтак правдива мотивація згубности цієї мови в тому, що вона загрожує “втратою спасіння руських душ та віри цісарському домові, вводячи галицько-руський народ у непосредньо духову спільність із народом, явно ворожим католицькій релігії та чужим від усяких зв’язків нашої великої Вітчизни” [2: т. 47: 628]. Таке остерігання митрополичого орденаріяту руському духовенству перед русофільством І. Франко називає “не дуже ясным і навіть історично не дуже правдивим” [2: т. 47: 628].

Постреволюційні 50-ті роки мислитель назвав “часом великої кризи східноєвропейського світу” [2: т. 41: 292]. Аналізуючи творчість галицьких літераторів цього і наступних десятиліть, мислитель обов’язково зауважує на мові їхніх творів, що врешті-решт ставала світоглядом і політичною позицією кожного автора. Серед найвідоміших – М. Устиянович, синусоїда творчої і політичної діяльності якого віддзеркалює революційно-реакційну добу, в якій легко загубитися слабкій людині і стати ще сильнішою – сильній: “В його поезіях видно вагання між народною і так званою тоді книжною мовою, що запозичувала лексику і форми почасти з

церковщини, почасти з великорущини. В останніх роках свого життя під впливом пануючого тоді в Буковині руху старався писати чисто російською мовою” [2: т. 41: 293].

Яскравими представниками москвофільського руху були письменники І. Гушалевич, І. Наумович, Б. Дідицький, а також, хоч і не фахові, але історики Д. Зубрицький і А. Петрушевич. Якщо перші три з них починали писати наближеною до народної мовою, а згодом деградували до російської чи якоїсь “оригінальної мішанини галицьких провінціалізмів, полонізмів, церковщини і московщини” [2: т. 41: 296], то і Д. Зубрицький, і А. Петрушевич починали польською, а відтак Д. Зубрицький став “батьком доктрини про єдність усього руського народу, і на галицько-руське наріччя дивився з погордою, як на “язык пастухов”, нездібний до вищого духового розвою” [2: т. 41: 297], А. Петрушевич “виробив собі теорію якогось праруського языка, який у практиці не далеко відбігав від типу російського языка, перемішаного з галицизмами” [2: т. 41: 297]. У донедавна забороненій статті “Двоязичність і дволичність”, яка вже своєю назвою визначає екзистенційну і креативну сутність мови, І. Франко на прикладі життя і творчості І. Наумовича з’ясовує психологічні засади мовного відступництва: “...внутрішнє роздвоєння було також, можна сказати, трагедією нашого галицького москвофільства. Люди, що могли б були зробитися позитивними діячами на рідній ниві, люди талановиті і працюючі, перенявшись нещасною манією міняти свою рідну мову на чужу, раптом робилися мов духово в часі спаралізовані, тратили живе чуття до живих потреб рідного народу і вимог сучасності, забивалися в мертво і навіть науково безплідну старовину...” [3: 266]. Вони не усвідомлювали, що “одиноким якорем рятунку [...], обік основної освіти, могла бути гаряча і непохитна любов до рідної мови і до рідного народу. Вона давала б ... хиткому човну той доконче потрібний баласт, без якого нема рівного і певного курсу” [3: 266]. Попри національно усвідомлену творчість М. Гарасевича, А. Могильницького, Р. Моха, Й. Кобринського, чії тексти дихають народною мовою, “в 50-их роках галичани цофнулися взад поза літературну школу Котляревського, а то навіть поза Захарію Копистенського та Івана Вишенського” [3: 252] і головна вуздечка цього “цофання” – це “дика погорда до своєї рідної мови” [3: 195].

На початку 60-х років у Галичині зароджується культурницький, а згодом політичний рух народовців, що, на противагу зневіреній і змосковщених старшій інтелігенції, міцно стоїть на національному ґрунті, пропагує єдність з підмосковськими українцями і обстоює народну мову в літературі та школі. Ця, як каже І. Франко, “фаза безповоротно **рішила побіду народної мови над старим галицьким макаронізмом**” [3: 255] і визначальну роль у цьому відіграли письменники з України: “Якщо при цьому галицькі українці не втратили ще цілком інтересу до власного письменства, якщо вони читають речі, друковані їхньою **мовою**, то тільки завдяки продукції на Україні, завдяки тамошнім авторам, як Нечуй-Левицький, Панас Мирний, О. Кониський, Д. Мордовець та ин.” [2: т. 27: 44].

Парадоксально, але наступна хвиля мовно-національного відродження в Україні розпочинається після указу 1863 року про заборону української мови, що пов'язано із заснуванням у Києві Географічного товариства. Як наслідок *“в Києві почали виходити українські книжечки, писані простою, для всіх зрозумілою мовою, про всякі потрібні речі: про небо і землю, про хліборобство, про нові закони, про хвороби і ліки, далі легкі а цікаві читанки, оповідання і вірші. Українці обняли редакцію одної київської газети, що звалася “Киевский телеграф”* [3: 134]. Саме тоді, як українська молодь почала навчатися у недільних школах і видавати масово українські книжки, піднявся новий лемент, який укотре засвідчив справжню силу народної мови – силу окремішнього і незалежного існування нації. *“У жидівських, польських і московських газетах посипались доноси на українців, що вони таки лагодяться до бунту, хочуть відірвати Україну від Росії і кинутися при тій нагоді на жидів та на поляків”* [3: 127].

Однак не лише укази заборон української мови в Україні і зокрема указ 1876 року, який І. Франко назвав *“соромною плямою на Росії, на всій історії відносин між двома “руськими народностями”* [3: 278], та варварський спротив запровадження цієї мови в освіту стояли на перешкоді її природному, наче море, поширенні. Основна перешкода тайлася у мисленні самих підмосковських українців. І. Франко умів бачити це мислення, як на рентгені. Це був світогляд поневолених людей, які ще не навчилися бути собою. Саме такий, поневолений розум у другій половині XIX ст. породив на Україні теорію *“мови і літератури для хатнього вжитку”*. *“Зацікавлення народною масою й її життям змушувало інтелігенцію до уваги на народну мову. Загально признана неминучість подавання масі хоч елементарної освіти висувала питання про права народної мови в школі. Але для умів, вихованих у сфері доктрин, по своїй натурі все централістичних, а до того проповідуваних московською мовою, являлося чимось диким і неможливим зрікатися тої “ідейної” Московщини на користь виключного вживання української мови у всіх школах. І ось вони вхопилися за помисли німецьких педагогів про права німецьких діалектів у німецькій елементарній школі, і так повстала чудернацька теорія про права української мови тільки в елементарній школі, тільки як посередницькі для вивчення українських дітей властивої освітньої та ідейної мови – російської. Явилася теорія непоправних народностей, української літератури “для домашнього обихода”, теорія літератур московської, української, галицької як складників спільної російської літератури...”* [2: т. 45: 425].

На кінець XIX ст. припадає апогей мовно-суспільної дискусії про характер української літературної мови. Триває ця дискусія у 1892–1893 роках на сторінках львівських журналів *“Правда”* і *“Зоря”*. Франків голос у цій дискусії – це орієнтація на східноукраїнську основу як більшою мірою діалектно однорідну, ніж західна. Через те у своїх статтях та рецензіях на твори східних письменників, він завжди відзначав довершеність і чистоту цієї мови. Головним аргументом для І. Франка була мовно-національна єдність галичан і східних українців: *“...літературна мова,*

мова школи, церкви, уряду і письменства робиться справді репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним огнивом, що сполучає їх у одну органічну цілість” [2: т. 37: 207].

Вивільнена мова і навернена національна свідомість як абсолютно детерміновані речі на кінець XIX ст. дали рясні плоди. На них активно працювали три національно-інтелектуальні центри: у Львові, в Києві та Чернігові. Якщо Львівський центр через Наукове товариство імені Шевченка, зокрема через виданий другим том “Історії України-Руси” М. Грушевського та інші творив “діло холодного розуму, натхнене великою ідеєю одноцільності і своєрідності національного розвою” [3: 155], а Київ через наукові лінгвістичні праці А. Кримського, В. Науменка, К. Михальчука, П. Житецького, став “в обороні самостійності і прав нашої мови” [3: 156], то Чернігів перетворився у народну друкарню, “де головню заходом Б. Грінченка і пані Загірної видано в останніх роках коло 60 брошур і книжок белетристичного і популярно-наукового змісту” – і це всупереч указові 1876 року, лід якого “проламала гарна книжечка Чикаленка “Про чорний пар”, для якої видання по-українськи треба було великих заходів і спеціального, так сказати, привілею міністерства рільництва. Та від того часу “уряд якось немовби дійшов до переконання, що, спиняючи ширення освіти на невинній йому українській мові, сам собі і цілій людності робить величезну шкоду; і ото в 1899 р. цензура пустила вже цілий ряд брошур, головню з поля медицини та гігієни, потрохи й з історії” [3: 159]. І. Франко завважив, що “мова збагатилася, розширила свої рами”, по-перше, завдяки науковим публікаціям з філології, історії, права, природничих наук, математики і медицини; по-друге, через публікацію низки невідомих досі пам’яток старовини та народної творчості; по-третє, через підживлення сучасної літературної творчості діалектами. Це дало вислід, який І. Франко висловив напрочуд романтично: “Голос могутньої пристрасти, гіркого насміху, гризкої іронії, легкої конвертації, тихих пестощів, відгуки найделікатніших рухів людської душі – все те знаходить у нашій мові влучний і повноважний вираз” [3: 154–155]. “Тепер уже видно: огонь розгорається добре: антракти в нашій розвою вже неможливі” [3: 159] – народна мова унеможливила асиміляцію і загибель української нації. Хоч на початку XX ст. і далі чутно відголоси російського імперського колоніалізму про те, що “українсько-російська інтелігенція не потребує, не хоче української книжки, брідиться українською мовою, особливо, мовою нових українських письменників, не розуміє її”, то, риторично запитує мислитель: “Що ж за диво, що тепер, коли цензурні тиски послабшали хоч настільки, що можуть появлятися в світ бодай белетристичні та популярно-наукові твори на українській мові, українська книжка йде не згірше, а декуди й ліпше російської?...Яка ж сила пхає ту українську книжку в руки читачів – і то вже не сліпих або обдурених селян, але й інтелігентних, освічених “україноросів”?” [3: 152].

Література:

1. Москвофілство // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1996. – Т. 5.
2. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
3. Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів: У 50 томах / Упоряд.: З. Франко, М. Василенко. – Львів, 2001.

Алла Мегвізь (Ірпінь)

Ораторська майстерність Івана Франка

Риторика як наука про ораторське мистецтво, про способи переконання та ефективні форми впливу на слухачів з урахуванням їх особливостей існує тисячі років. У різні часи в неї вкладали різний зміст. Її розглядали і як окремий жанр літератури, і як майстерність функціонування в мовленні – усному чи писемному, і як науку та мистецтво усного мовлення.

Ораторське мистецтво в елементарних формах виникло з появою людського суспільства. Дар слова, як найяскравіший спосіб виразу різноманітних процесів внутрішнього життя людини як могутня зброя підкорення своїй волі інших, як спосіб живого спілкування, за своєю сутністю став наріжним каменем у твердженні могутності людини і людства. Слово фіксує попередній розвиток суспільства і робить можливим його подальший прогрес.

Великий Цицерон вважав, що істинний оратор своїм словом впливає на людей шукає почит і не лише собі, а й багатьом громадянам і державі загалом приносить щастя й добробут. Автор стверджує: “Славою служить місту сміливість, тілу – краса, духу – розумність, мовленню наведеному, правдивість, все протилежне цьому – безславність” [4: 105].

Відомий ритор античності Горгій мав свою школу і щиро захоплювався можливостями слова. Він писав: “Слово – найбільший володар: із виду мале й непримітне, а справи вершить чудові – може страх припинити і печаль відвернути, викликати радість, підсилити жаль” [4: 106].

Ораторське мистецтво в античному світі вважали “божественним”, а на людину, яка володіла даром красномовства, дивилися як на Бога. Слово – це дивовижний Божий дар, яким володіють поет, філософ-мудрець, учитель, народ. Із давніх-давен вони допомагали суспільству засобами животворящого, одухотвореного слова плекати високі патріотичні почуття, морально-естетичну культуру народу через внесення елементу “високої краси в сфери й атрибути практичного життя, яким відзначалися старі елліни”, – писав М. Грушевський.

Сократ (VI–V ст. до н. е.) заснував в Афінах школу красномовства, що обслуговувала суд, а також мала вплив у сфері філософії та мистецтва. Сократ уперше підніс риторику на рівень дисципліни, що увінчує курс навчання. Античні